תרגום חופשי

לדו"ח הוועדה לזכויות הילד באומות המאוחדות

CRC/C/GC/17

בדבר יישום סעיף 31:

זכויות הילד/ה לפנאי איכותי, למנוחה, נופש, משחק, לחוות תרבות ואומנות

מקור:

http://www.carrickfergus.org/fs/doc/Play_Strategy_Appendix_2.pdf

הקדמה:

היות והאמנה אושררה ע"י ממשלת ישראל בשנת 1989, מחויבת מדינת ישראל לקיום הוראות האמנה ולהתאמת חוקי המדינה להוראותיה. האמנה מחייבת יישום שוויוני של כלל הזכויות לכל הילדים. הזכויות הללו מבטיחות שתצמח מכך תועלת הן לילד והן לחברה! האמנה הבינלאומית לזכויות הילד/ה הנה מסמך הוליסטי שאינו ניתן למיצוי רק באופן חלקי: הזכויות קשורות זו בזו ולא ניתן לוותר על חלקן מבלי לפגוע ביתרתן.

הדוח מפרט כאן גם את דרכי יישום סעיף 31 בהלימה לסעיפיה של האמנה.

לקריאה מלמדת, מכוונת ומקדמת .... טובה בן-ארי

ועידה בנושא
זכויות הילד

תפוצה: כללית
18.03.2013
מקור: אנגלית

הוועדה לזכויות הילד

הערה כללית מס' 17 (2013)

דוח סיכום הועדה בדבר יישום סעיף 31 באמנה הבינלאומית לזכויות הילד

תוכן

		סעיפים	עמוד
א.	מבוא	1-6	4
ב.	מטרות ההערה הכללית	7	5
ג.	המשמעות של סעיף 31 בחייהם של ילדים	8-13	5
ד.	ניתוח משפטי של סעיף 31	14-15	6
	1. 'מדינות חברות מכירות בזכותו של הילד ל...'		
	2. 'מדינות חברות יכבדו ויקדמו את זכותו של הילד ל...'		
ה.	סעיף 31 בהקשר הרחב יותר של האמנה	16-31	8
ו.	יצירת ההקשר להוצאה לפועל של סעיף 31	32-47	11
ז.	ילדים הזקוקים לתשומת לב מיוחדת על מנת לממש את זכויותיהם על פי סעיף 31	48-53	16
ח.	מחויבויות המדינות החברות	54-59	18
ט.	הפצה	60-61	23

א. מבוא

1. **חשיבות שעות הפנאי- המשחק והבילוי בחייו של כל ילד זכתה להכרה על ידי הקהילה הבינלאומית זה מכבר, כפי שמעידה ההתחייבות בהצהרת האו"ם משנת 1959** על זכויות הילד שבה נאמר שלילד "הזדמנות מלאה למשחק ופעילות העשרה" וכי "המדינות, החברה ורשויות ציבוריות יעשו מאמצים בכדי לקדם את ההנאה מזכות זו".
מחויבות זו התחזקה עוד יותר בוועידה בנושא זכויות הילד (הועידה), אשר מכירה במפורש בזכותו של הילד למנוחה, פנאי, נופש, משחק, פעילויות פנאי והשתתפות חופשית ומלאה בחיי תרבות ואמנות (סעיף 31).

2. עם זאת, הוועדה, בחוות דעתה בנוגע ליישום זכויות הילד על פי הועידה, **מביעה דאגה בדבר היעדר תשומת הלב הראויה שניתנה על ידי המדינות החברות לזכויות שבסעיף 31,** בדגש על משמעות הזכויות בחייהם של ילדים גורמת לחוסר השקעה בכלכלה נאותה, החקיקה המגנה על זכות זו רעועה או לא קיימת, כמו גם אי ראייתם של ילדים או באין התחשבות בהם בתכנון ברמה לאומית ומקומית. באופן כללי.
כאשר נערכים לתהליכי חינוך לפנאי, מובאים בדרך של פעילויות מובנות ומאורגנות. לא פחות חשוב מכך הוא הצורך ליצור זמן ומרחב עבור משחק ספונטני, פנאי ויצירתיות, והקידום של גישות חברתיות התומכות ומעודדים פעילות כזו.

3. הוועדה מודאגת במיוחד מהקשיים של ילדים המשתייכים לקטגוריות מסוימות, בנוגע להנאה מהזכויות ולתנאי השוויון בזכויות המוגדרות בסעיף 31, **במיוחד:** בנות, ילדים עניים, ילדים עם מוגבלויות, ילדי ילידים, ילדים בני מיעוטים, וכו'.

4. יתר על כן, שינויים מהותיים בעולם שבו ילדים גדלים משפיעים באופן ניכר על ההזדמנות שלהם ליהנות מהזכויות שבסעיף 31. האוכלוסייה העירונית, במיוחד במדינות מתפתחות, גדלה באופן משמעותי וכך גם האלימות על כל צורותיה, בבית, בבתי ספר, דרך אמצעי תקשורת המוניים , ברחובות, לצד המסחור של אמצעי משחק לרבות ההשלכות על חיי הילדים.
אלו ואחרים **המשפיעים על האופן שבו ילדים בוחרים אמצעי בילוי, כמו גם לפעילויות תרבותיות ואמנותיות.** עבור ילדים רבים במדינות עשירות כעניות יחד, העסקת ילדים, עבודות בית, או דרישות הולכות וגדלות של מערכת החינוך גורמות לצמצום הזמן הפנוי להנאה מזכויות אלה.

5. הערה כללית זו פותחה בכדי לענות על צרכים אלה, להעלות את הפרופיל, המודעות וההבנה של המדינות באשר למרכזיותן של הזכויות בסעיף 31 בחיים ובהתפתחות של כל ילד/ה, ולגבש אמצעים בכדי להבטיח את יישומן. הזכויות בסעיף 31 ניתנות להטמעה באופן אוניברסלי במגוון של קהילות וחברות העולם ומכבדות את ערכיהן של כלל המסורות והתרבויות. על כל ילד ליהנות מזכויות אלו, ללא קשר למקום שבו הוא/היא גר/ה, הרקע התרבותי שלו/שלה או מעמד ההורים שלו/שלה.

6. ההערה הכללית איננה מתייחסת לנושא הספורט; הספורט הוא נושא מרכזי בפני עצמו, והוא נזכר כאן באופן תמציתי בלבד. בעניין חיי תרבות, נתמקד בעיקר בהיבטים הקשורים ליצירה או אמנות, ולא בהגדרה הרחבה יותר המובאת בסעיף 30, זכות הילד/ה ליהנות מן התרבות שלו או שלה.

ב. מטרות ההערה הכללית

7. ההערה הכללית הנוכחית מבקשת לשפר את ההבנה של חשיבותו של סעיף 31 לרווחה ולהתפתחות של הילדים, להבטיח ולחזק את יישום וכיבוד זכויות הילד/ה כאמור בסעיף 31 ולמימושן של זכויות אחרות באמנה, בכדי לגבש:
(1) התחייבות מתמשכת של המדינות בגיבוש אמצעים, אסטרטגיות ותכניות יישום שמטרתן מימוש ויישום מלא של זכויות הילד כפי המוגדר כאן;
(2) תפקידים ותחומי אחריות של המגזר הפרטי, לרבות חברות הפועלות בתחומי בילוי, תרבות ופעילויות אמנותיות, כמו גם ארגונים בסקטור האזרחי המספקים שירותים כאלה לילדים; ו
(3) קווים מנחים לכלל האנשים העובדים עם ילדים, בכל פעולה באשר היא, ובכלל זה גם להורים.

ג. המשמעות של סעיף 31 בחיי ילדים

8. יש להבין את סעיף 31 באופן הוליסטי, הן במונחים של החלקים המרכיבים אותו, כמו גם ביחסו לאמנה בשלמותה. **כל רכיב בסעיף 31 קשור באופן הדדי לרעהו ומחזק אותו,** וכאשר הוא מיושם, מעשיר את חייהם של ילדים. יחד, כאן מפרטים את התנאים הנחוצים בכדי להגן על ההתפתחות של הילדות. מימוש כלל הפרטים הינו עקרוני בעבור האיכות החינוכית להתפתחות הילדות,. זכאותם של ילדים להתפתחות אופטימלית, קידום החוסן, ולמימושן של זכויות אחרות. לדוגמא, סביבה שבה ההזדמנויות למשחק ופנאי זמינות לכל הילדים מספקת תנאים ליצירתיות; הזדמנויות **למימוש יכולות באמצעות משחק יזום מעודדות מוטיבציה, פעילות גופנית ופיתוח מיומנויות; חשיפה לחיי תרבות המעודדת אינטראקציות משחק; מנוחה מבטיחה לילדים את האנרגיה והמוטיבציה הדרושות להשתתפות ומעורבות במשחק וביצירתית.**

9. **משחק ויצירה הינם חיוניים לבריאותם ורווחתם של ילדים** ומעודדים יצירתיות, דמיון, ביטחון עצמי ומסוגלות עצמית, כמו גם מיומנויות פיזיות, חברתיות וקוגניטיביות. הם תורמים לכל ההיבטים של הלמידה[1]. הם מהווים אמצעי להתערות בחיי היום יום, והינם בעלי ערך מהותי לילד, ולו בלבד מן ההנאה והעונג שהם מספקים.
מחקרים מדגישים כי משחק הוא גם גורם מרכזי בהנעה הספונטנית של ילדים להתפתחות, וכי הוא בעל תפקיד משמעותי בהתפתחות המוח, במיוחד בשנים הראשונות. **משחק והנאה מקדמים את יכולותיהם** של ילדים במשא ומתן, השבת איזון רגשי, פתרון קונפליקטים, וקבלת החלטות. באמצעות מעורבותם במשחק והנאה, ילדים לומדים על ידי עשיה וחקירה, וחווים את העולם הסובב אותם, תוך התנסות עם רעיונות חדשים, תפקידים, והתנסות, ובכך לומדים, מבינים ויוצרים את מעמדם החברתי בעולם.

10. **משחק ובילוי יכולים להתרחש כאשר ילדים נמצאים לבד, יחד עם בני גילם, או עם מבוגרים תומכים**. חשוב לתמוך בהתפתחותם של ילדים על ידי אהבה ואכפתיות מצד מבוגרים המתקשרים עם הילדים באמצעות משחק. משחק עם ילדים מספק למבוגרים תובנות ייחודיות והבנה לגבי הפרספקטיבה של הילד. הוא **יוצר כבוד בין דורות, תורם להבנה ותקשורת יעילה בין ילדים ומבוגרים**, ומקנה הזדמנויות למתן הדרכה וגירוי. ילדים נהנים מפעילויות פנאי בהן מעורבים מבוגרים, ובכלל זה השתתפות מרצון בספורט מאורגן, משחקים, ופעילויות פנאי אחרות. עם זאת, היתרונות הללו פוחתים, במיוחד בפיתוח יצירתיות, מנהיגות, ועבודת צוות,

[1] חינוך במאה העשרים והאחת: בעיות ופוטנציאל, אונסק"ו, פריז, 1998

אם השליטה בידי המבוגרים היא כה גורפת עד כי היא חותרת תחת מאמציהם של הילדים לארגן ולנהל את פעילויות המשחק שלהם.

11. **מעורבות בחיי התרבות של הקהילה** היא מרכיב חשוב בתחושת השייכות של ילדים. ילדים מקבלים וחווים את החיים התרבותיים והאמנותיים של המשפחה, הקהילה והחברה שלהם ובאמצעו תהליך זה, **מגלים ויוצרים את תחושת הזהות שלהם**. הם גם תורמים לגירוי ולקיימות של חיי התרבות ואמנויות מסורתיות.

12. בנוסף, **ילדים משחזרים, משנים, יוצרים ומעבירים תרבות** דרך, למשל, דמיון, שירים, ריקודים, המחזה, סיפורים, ציור, משחקים, תיאטרון רחוב, תיאטרון בובות, פסטיבלים, וכו'. ככל שהם מגבשים הבנה של החיים התרבותיים והאמנותיים סביבם דרך מערכות יחסים עם בוגרים וחברים, כך הם מתרגמים ומתאימים את משמעותם דרך החוויה הדורית שלהם.
באמצעות האינטראקציה עם בני גילם, ילדים יוצרים ומעבירים בשפה שלהם, משחקים, עולמות סודיים, פנטסיות, ופעילויות תרבות אחרות. משחקי ילדים יוצרים "תרבות של ילדות", החל במשחקי בית הספר וגן השעשועים וכלה בפעילות עירונית כגון משחק בגולות, ריצה חופשית, אמנות רחוב, וכו'. ילדים הם גם בחוד החנית בשימוש בפלטפורמות דיגיטליות ועולמות וירטואליים ובכך יוצרים אמצעים חדשים של תקשורת ורשתות חברתיות שדרכן נוצרות סביבות תרבותיות וצורות אמנותיות שונות. ההשתתפות בפעילויות תרבותיות ואמנותיות הינן הכרחיות לבניית ההבנה של ילדים, לא רק של התרבויות שלהם, אלא גם למתן הזדמנויות להרחבת אופקיהם וללמידה ממסורות תרבותיות ואמנותיות אחרות, ובכך תורמת להבנה והערכה הדדית של שונות.

13. לבסוף, **מנוחה ופנאי הינם חשובים להתפתחות ילדים** באותה מידה כמו תזונה, דיור, בריאות וחינוך. ללא מנוחה מספקת, ילדים יהיו חסרי אנרגיה, מוטיבציה ויכולת פיזית ונפשית לפעילות או למידה משמעותית. **מניעתה יכולה להיות בעלת השפעה פיזית ופסיכולוגית בלתי הפיכה על ההתפתחות, בריאותם ורווחתם של ילדים**. ילדים זקוקים גם לפנאי, שהוגדר כזמן ומרחב ללא חובות, בידור או גירוי, אותו הם יכולים לבחור למלא בפעילות או ללא מעש כרצונם.
14.

ד. ניתוח משפטי של סעיף 31

פסקה 1

15. 'מדינות חברות מכירות בזכותו של הילד ל... :
(א) **'מנוחה':** הזכות למנוחה דורשת כי ילדים ייהנו מהפוגה מספקת מעבודה, חינוך או מאמץ מכל סוג, על מנת להבטיח את בריאותם ורווחתם האופטימלית. העניין מחייב גם לספק להם הזדמנות לשינה מספקת. במימוש הזכות להפוגה מהפעילות וזמן פנוי לשינה, יש לתת תשומת לב ליכולות ההתפתחות של הילדים והצרכים ההתפתחותיים שלהם.

(ב) **'פנאי':** פנאי מייצג את הזמן שבו יכולים להתקיים משחק או בילוי. מונח זה מוגדר כזמן חופשי או נטול מחויבות שאינו כרוך בחינוך פורמלי, עבודה, עבודות בית, ביצוע הכרחיות לקיום חיים, או עיסוק בפעילות המכוונת באופן חיצוני. במילים אחרות זהו זמן שבו יש לילד זכות בחירה בפעולה או עיסוק במידה רבה על פי שיקול דעתו.

(ג) **'משחק':** משחקי ילדים כהתנהגות, פעילות, או תהליכים יזומים, מבוקרים ומובנים על ידי הילדים עצמם ואלה מתרחשים בכל פעם ובכל מקום שבהם יש הזדמנות לכך. מבוגרים עשויים לתרום ליצירתה של סביבה שבה הדבר מתרחש, אך המשחק עצמו איננו בגדר חובה, מונע על ידי מוטיבציה פנימית ונעשה לשם עצמו, ולא כאמצעי להשגת מטרה. **המשחק מערב בתוכו מימוש של אוטונומיה, פעילות גופנית, נפשית או רגשית**, ויש לו הפוטנציאל ללבוש צורות

אינסופיות, בקבוצות או לבד. צורות אלה יעברו שינויים והתאמות במהלך הילדות. המאפיינים המרכזיים של משחק : חוסר ודאות, בחירה בכיף, אתגר, גמישות וחוסר פרודוקטיביות. יחד, גורמים אלה תורמים להנאה שהמשחק מייצר וכתוצאה מכך לתמריץ להמשיך לשחק. בעוד משחק נחשב לעתים קרובות לדבר שאינו חיוני, הוועדה מאשרת כי זהו מימד בסיסי וחיוני של הנאה שבילדות, כמו גם מרכיב חיוני בהתפתחות פיזית, חברתית, קוגניטיבית, רגשית ורוחנית.

(ד) **'פעילויות פנאי' :** זהו מונח כללי המשמש לתיאור מגוון רחב מאוד של פעילויות, כולל, בין היתר, השתתפות במוסיקה, אמנות, מלאכת יד, מעורבות קהילתית, מועדונים, ספורט, משחקים, טיולים וקמפינג, והעיסוק בתחביבים. הוא מורכב מפעילויות או חוויות, **שנבחרו באופן על ידי הילדים ומרצונם החופשי,** בין אם בגלל הסיפוק המידי שהם מציעים, או משום שהם רואים בהן ערך אישי או חברתי כלשהו. דבר מתרחש לעתים קרובות במקומות שתוכננו במיוחד עבור פעילויות פנאי. בעוד שפעילויות רבות עשויות להיות מאורגנות ומנוהלות על ידי מבוגרים, על הפעילות להיות מתוך רצון חפשי. משחקים וספורט מתוך חובה או כפיה, או מעורבות בארגוני נוער מתוך חובה אינם מהווים פעילויות פנאי.

(ה) **'התאמה לגילו של הילד':** האמנה מדגישה את החשיבות של **הזדמנויות המתאימות ליכולות ההתפתחותיות של הילד**. בכל הנוגע למשחק ופנאי, יש לקחת בחשבון את גילו של הילד בקביעה: כמות מספקת של זמן פנוי; טבעם של המקומות והסביבה הזמינים לילדים; צורות ומגוון הגירויים; ומידת הצורך בפיקוח והשתתפות של מבוגר על מנת להבטיח לילדים הגנה ראויה מפני סכנות, תוך שהם ממשים את זכויותיהם למשחק ובילוי. ככל שילדים מתבגרים, הם **עוברים מרצון** למקומות המספקים הזדמנויות לשחק, למקומות המציעים הזדמנויות לקשרים חברתיים, להיות עם בני גילם, או להיות לבד. **הם גם בוחנים יותר** ויותר הזדמנויות ללקיחת סיכונים ואתגרים. חוויות אלה הכרחיות עבור התפתחותם של בני נוער, ותורמות לגילוי הזהות והשייכות שלהם.

(ו) **'חיי תרבות ואמנות' :** הוועדה מאמצת את הדעה לפיה דרך חיי תרבות ואמנות ילדים וקהילותיהם מבטאים את זהותם הספציפית, המשמעות שהם נותנים לקיומם, ויוצרים את השקפת העולם שלהם המייצגת את המפגש שלהם עם כוחות חיצוניים המשפיעים על חייהם[2]. ביטוי תרבותי ואמנותי בא לידי ביטוי בבית, בבתי ספר, רחובות ושטחים ציבוריים, כמו גם ע"י ריקוד, פסטיבלים, אמנות, טקסים, תיאטרון, ספרות, מוסיקה, קולנוע, תערוכות, סרטים, פלטפורמות דיגיטליות ווידאו. **תרבות נובעת מהקהילה כולה:** אף ילד לא צריך להימצא במצב בו נמנעת ממנו גישה ליצירתה או להנאה ממנה. חיי תרבות הינם דבר הנוצר מתוך התרבות והקהילה, ולא משהו שנכפה מלמעלה, תפקידן של המדינות לשמש כגורם מאפשר ולא כספק[3].

(ז) **'להשתתף באופן חופשי':** זכותם של ילדים להשתתף באופן חופשי בחיי תרבות ואמנות מחייב את המדינות החתומות לכבד, ולהימנע מהתערבות, בגישה, בחירה והשתלבות הילד בפעילויות כאמור, בכפוף לחובה להבטיח את הגנתו של הילד וקידום האינטרסים של הילד על הצד הטוב ביותר. באותה מידה, הם חייבים להבטיח שאחרים לא מגבילים זכות זו.
החלטתו של הילד באם לממש או לא לממש זכויות אלו היא בחירתו שלו, ובתור שכזו יש להכירה, לכבדה ולהגן עליה.

[2] הוועדה לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות CESCR, זכותו של כל אדם לקחת חלק בחיי תרבות, E / C.12 / GC / 21

[3] מתוך ההצהרה על מדיניות תרבות עולמית, הכנס על מדיניות תרבות, מקסיקו סיטי, 26 ביולי - 6 באוגוסט, 1982

פסקה 2

16. **מדינות חברות יכבדו ויקדמו את זכותו של הילד:**

(א) **להשתתף באופן מלא בחיים תרבותיים ואמנותיים**: הזכות להשתתף באופן מלא הינה בעלת שלושה ממדים הקשורים זה בזה ומחזקים האחד את השני:

(I) **גישה**, המחייבת שהילדים יזכו להזדמנות לחוות חיים תרבותיים ואמנותיים, ויסופקו להם הזדמנויות ללמוד על מגוון רחב של צורות שונות של ביטוי;

(II) **השתתפות**, המחייבת כי ילדים יזכו להזדמנויות ממשיות כקבוצות או כיחידים להביע את עצמם באופן חופשי, לתקשר, לפעול, ולעסוק בפעילות יצירתית במגמה לעודד את פיתוחה המלא של אישיותם;

(III) **תרומה לחיי תרבות**, המתייחסת לזכותם של ילדים לתרום לביטוי הרוחני, החומרי, האינטלקטואלי והרגשי של התרבות והאומנות, ובכך לתרום לפיתוח ולשינוי החברה לה הוא או היא משתייכים.

(ב) **'לעודד מתן הזדמנויות ..... מתאימות':** למרות שהדרישה בפסקה 2 היא לעידוד מתן הזדמנויות מתאימות רק לפעילות תרבותית, אמנותית, פנאי ונופש, הוועדה מפרשת אותה גם ככוללת משחק, כנדרש בסעיף 4 לאמנה. לפיכך **על המדינות החתומות להבטיח** את התנאים הנדרשים להשתתפות, אפשור וקידום הזדמנויות ליישום של כל הזכויות על פי סעיף 31. **ילדים יכולים לממש את זכויותיהם רק תחת קיום מסגרות הכרחיות של חקיקה, מדיניות, תקציב, סביבה ושירות.**

(ג) **'שוויון הזדמנויות':** יש לאפשר **שוויון הזדמנויות** לכל ילד כך שהוא או היא יוכלו ליהנות מזכויותיהם תחת סעיף 31.

ה. סעיף 31 בהקשר הרחב יותר של האמנה.

הקשר לעקרונות האמנה לזכויות הילד/ה

17. **הזכות לאי אפליה (סעיף 2)** : הוועדה מדגישה כי יש לנקוט בצעדים בכדי להבטיח שכלל הילדים יכולים לממש את זכויותיהם על פי סעיף 31 **ללא אפליה** מכל סוג שהוא, ללא קשר לגזע, צבע, מין, שפה, דת, דעה פוליטית או אחרת, מוצא לאומי, מעמד אתני או חברתי, רכוש, נכות, לידה או אחר של הילד, ההורה או האפוטרופוס שלו. יש צורך בתשומת לב מיוחד לטיפול בזכויותיהם של כמה קבוצות של ילדים ובכלל זה, בין היתר, בנות, ילדים עם מוגבלויות, ילדים החיים בסביבות עניות או מסוכנות, ילדים אשר חיים בעוני, ילדים החיים במוסדות עונשין, בריאותיים או מגורים, ילדים באזורי סכסוך או אסון הומניטרי, ילדים ביישובים כפריים, ילדים מבקשי מקלט ופליטים, ילדים במצבי רחוב, קבוצות נוודים, שנעקרו ממקומם או מהגרים, ילדי ילידים וקבוצות מיעוט, ילדים עובדים, ילדים ללא הורים, וילדים הנתונים ללחץ משמעותי בנוגע להישגים אקדמיים.

18. **טובתו של הילד (סעיף 3, פסקה 1)**: הוועדה מדגישה כי מימושן של הזכויות שבסעיף 31 הינו, מעצם הגדרתו, לטובתו של הילד. החובה להתחשב בטובתו של הילד חלה על ילדים, הן כיחידים והן כקבוצה או ציבור בוחרים. כל צעד חקיקתי, מדיני או תקציב, כמו גם כזה

הנוגע למתן שירות או לסביבה, שעלול להשפיע על הזכויות שבסעיף 31, חייב להיעשות תוך נתינת הדעת באשר לשאלה האם הם עולים בקנה אחד עם טובתם של ילדים. עניין זה עשוי לחול, למשל, על תקנות הנוגעות לבריאות ובטיחות, סילוק ואיסוף אשפה, תכנון מגורים ותחבורה, עיצוב ונגישות של הנוף העירוני, פארקים ושטחים ירוקים אחרים, קביעת שעות הלימוד בבית הספר, חקיקה בנושא עבודת ילדים וחינוך, תכנון יישומים, או חקיקה המסדירה את נושא הפרטיות באינטרנט.

19. **הזכות לחיים, הישרדות ולהתפתחות (סעיף 6)** : על המדינות החתומות להבטיח, במידה המרבית האפשרית, את התפתחות הילד. בהקשר זה, הוועדה מפנה את תשומת הלב לצורך בהכרה **בערכו החיובי של כל מימד של סעיף 31 בקידום ההתפתחות** והיכולות ההתפתחותיות של ילדים. עניין זה גם דורש נקיטת צעדים ליישום סעיף 31 בהתאם לצרכים ההתפתחותיים של ילדים בכל הגילים. על המדינות החתומות לקדם את המודעות וההבנה של חשיבות המשחק בהתפתחות ילדים אצל הורים, מטפלים, פקידי ממשלה וכל אנשי המקצוע העובדים עם ועבור ילדים.

20. **הזכות להישמע (סעיף 12)**: לילדים, הן כיחידים והן כקבוצה, **הזכות להביע את דעתם בכל העניינים הנוגעים להם**, ויש לתת לכך משקל ראוי, בהתאם לגילם ולבגרותם ולספק להם תמיכה נאותה להביע את דעותיהם במידת הצורך. **ילדים זכאים לממש את יכולת הבחירה והעצמאות שלהם** במשחק ופעילויות פנאי, כמו גם **בהשתתפותם בפעילויות תרבותיות ואמנותיות**. הוועדה מדגישה את החשיבות של מתן הזדמנויות לילדים לתרום לפיתוח של חקיקה, מדיניות, אסטרטגיות ותכנון שירותים על מנת להבטיח את יישומן של הזכויות בסעיף 31. **ניתן לכלול בכך את מעורבותם**, למשל, בהתייעצויות לגבי מדיניות הקשורה למשחק ובילוי, **חקיקה המשפיעה על זכויות בחינוך וארגון בית הספר ותכנית הלימודים** או חקיקה הגנתית בנושא עבודת ילדים, פיתוח של פארקים ומתקנים מקומיים אחרים, תכנון עירוני ליצירת קהילה וסביבה ידידותית לילדים, משוב על הזדמנויות למשחק, או בילוי ופעילויות תרבות בתוך בית הספר והקהילה הרחבה יותר[4].

קישורים עם זכויות רלוונטיות אחרות

21. **סעיף 13: כיבוד חופש הביטוי הינו תנאי יסודי עבור הזכות להשתתף** באופן חופשי **בפעילות תרבותית ואמנותית**. ילדים זכאים להביע את עצמם בכל דרך בה הם בוחרים, בכפוף למגבלות כהגדרתן בחוק בלבד ובמידת הצורך, בכדי להבטיח את כיבוד הזכויות והמוניטין של אחרים ולהגנה על הסדר הציבורי והבריאות או המוסר ציבורי.

22. **סעיף 15: לילדים זכות הבחירה בנוגע לחברויות, כמו גם לחברות בארגון חברתי, תרבותי, ספורטיבי או כל צורה אחרת של ארגון.** חירויות אלה מייצגות ממד בלתי נפרד מזכויות סעיף 31 מהן הן נגזרות. ילדים יוצרים יחד צורות של משחקי דמיון אשר רק לעתים נדירות נוצרות ביחסים בין מבוגר לילד. ילדים זקוקים להתקשרות עם עמיתים משני המינים, כמו גם עם אנשים בעלי יכולות שונות, מעמדות, תרבויות וגילאים שונים, **במטרה ללמוד שיתוף פעולה, סובלנות, נתינה ותושייה. משחק ובילוי יוצרים הזדמנויות ליצירת חברויות, ויכולים להוות גורם מרכזי בחיזוק החברה האזרחית, לתרום לפיתוח חברתי, מוסרי ורגשי, לעיצוב קהילות ולגיבוש תרבות**. על המדינות החתומות לתרום ליצירת הזדמנויות בכדי לאפשר לילדים להיפגש באופן חופשי עם בני גילם ברמת הקהילה. עליהן גם לכבד ולתמוך בזכותם של ילדים להקים, להצטרף ולעזוב עמותות כמו גם בזכות להתקהלות שלווה. עם זאת, לעולם אין להכריח ילדים להשתתף או להצטרף לארגונים.

[4] ראה הערה כללית מס' 12 של הוועדה לזכויות הילד, זכותו של הילד להישמע, CRC/CGC/12, יולי 2009

23. **סעיף 17**: **ילדים זכאים למידע** וחומרים שיש בהם תועלת חברתית ותרבותית, ואשר נובעים ממגוון מקורות קהילתיים, לאומיים ובינלאומיים. גישה כזו הינה חיונית למימוש זכותם להשתתף באופן מלא בפעילות תרבותית ואמנותית. על המדינות החתומות לעשות מאמצים בכדי להבטיח את המגוון הרחב ביותר האפשרי של מקורות גישה, דרך אמצעים שונים, לחומרים הקשורים לתרבותם שלהם ולאחרות, **בשפתם, ובכלל זה, למשל, בשפת הסימנים ובפורמטים חלופיים כגון כתב ברייל,** ובכלל זה על ידי התרת חריגים לחוקי זכויות יוצרים על מנת להבטיח את זמינותם של חומרים מודפסים בפורמטים חלופיים. בתוך כך, יש לנקוט משנה זהירות בכדי **להגן ולשמור על גיוון תרבותי**, וכדי להימנע מסטריאוטיפים תרבותיים.

24. **סעיף 22**: **ילדי פליטים ומבקשי מקלט** מתמודדים עם אתגרים קשים במימוש זכויותיהם תחת סעיף 31, לעתים קרובות הם חווים נתק מהמסורת והתרבות שלהם, והדרה מן התרבות של המדינה המארחת. יש לעשות מאמצים על מנת **להבטיח כי ילדי פליטים ומבקשי מקלט יקבלו שוויון הזדמנויות,** יחד עם ילדים בני המדינה המארחת, בכדי ליהנות זכויותיהם **תחת סעיף 31.** כמו כן יש להכיר בזכותם של ילדי פליטים לשמר ולעסוק בפעילויות, בתרבות ובאמנות המסורתיות שלהם.

25. **סעיף 23**: על מנת **שילדים עם מוגבלויות יהיו מסוגלים ליהנות מזכויות סעיף 31,** יש להבטיח עבורם סביבות ומתקנים זמינים וכוללניים[5]. על משפחות, מטפלים ואנשי מקצוע להכיר בערך של משחק כוללני הן כזכות והן כאמצעי להשגת התפתחות אופטימלית. יש לעודד הזדמנויות לילדים עם מוגבלויות, כמשתתפים שווים ופעילים במשחק, בילוי וחיי תרבות ואמנות, על ידי העלאת המודעות בקרב מבוגרים וילדים, ועל ידי תמיכה וסיוע מתאימים לפי הגיל.

26. **סעיף 24**: לא זו בלבד שמימושן של **זכויות סעיף 31 תורמות לבריאות**, לרווחה ולהתפתחותם של ילדים, אלא שהקפדה נאותה על זכויות אלו במקרה של **ילדים חולים** או המאושפזים בבית החולים מהווה גורם חשוב בהקלת ההחלמה שלהם.

27. **סעיף 27**: **רמת חיים בלתי סבירה**, תנאים של חוסר ביטחון או צפיפות, סביבות בטיחות לקויה, תנאים חיצוניים בלתי סניטריים, מזון בלתי ראוי, או עבודה מזיקה או נצלנית בכפיה יש בהם כדי להגביל או למנוע מן הילדים את ההזדמנות ליהנות מזכויות סעיף 31. אנו מעודדים את המדינות החתומות לתת דעתם להשלכות על זכויות ילדים תחת סעיף 31 כאשר הן באות לעסוק במדיניות הנוגעת **להגנה חברתית, תעסוקה, דיור ונגישות למקומות ציבוריים** לילדים החיים ללא הזדמנויות למשחק ובילוי בבתיהם.

28. **סעיפים 28, 29**: **חינוך צריך לכוון לפיתוח אישיותו של הילד**, כישוריו, ויכולותיו הנפשיות והפיסיות לשם מימוש מלא של הפוטנציאל שלו. יישום הזכויות שבסעיף 31 הינו חיוני להשגת לעמידה בדרישות של סעיף 29. בכדי שילדים ימצו את הפוטנציאל שלהם, הם זקוקים הזדמנויות להתפתחות תרבותית ואמנותית, כמו גם השתתפות בספורט ובמשחקים. הוועדה מדגישה בנוסף כי הזכויות בסעיף 31 הינם מועילים להתפתחות החינוכית של ילדים וחינוך כוללני ומשחק כוללני הינם גורמים מחזקים ויש לאפשרם בכל לאורך כל תקופת הגיל הרך, בכל יום, כחלק מן החינוך והטיפול ובבית הספר (להלן: בית הספר). בעוד שהוא

[5] ראו סעיפים 7, 9, ו- 30 של האמנה הבינלאומית לזכויות של אנשים עם מוגבלות

רלוונטי לכל הילדים, **משחק הינו משמעותי במיוחד בשנות הלימודים הראשונות** שבהן, כפי שמוכיחות עדויות מחקריות, המשחק הוא אמצעי חשוב שבאמצעותו ילדים לומדים.

29. **סעיף 30:** יש **לעודד ילדים השייכים למיעוטים אתניים, דתיים או לשוניים** ליהנות ולהשתתף בתרבויות שלהם. על המדינות לכבד את הייחודיות התרבותית של ילדים בני מיעוטים, כמו גם בני ילידים, ולוודא כי הם נהנים מזכויות שוות לילדים מקהילות הרוב, ולעודד אותם להשתתף בפעילויות תרבותיות ואמנותיות המשקפות את שפתם, דתם ותרבותם.

30. **סעיף 32:** הוועדה מציינת כי במדינות רבות **ילדים עוסקים בעבודה מפרכת** המונעת מהם את זכויותיהם על פי סעיף 31. בנוסף, מיליוני ילדים עובדים כעובדי בית או במקצועות שאינם מסוכנים יחד עם בני משפחותיהם ללא מנוחה או חינוך ראויים, לאורך רוב שנות ילדותם. יש צורך בנקיטת צעדים בכדי להגן על כל הילדים העובדים מפני תנאים הפוגעים בזכויותיהם על פי סעיף 31.

31. **סעיפים 19, 34, 37, 38: אלימות, ניצול מיני, שלילת חירות** על ידי אמצעים בלתי חוקיים או שרירותיים, ושירות צבאי בכפייה בסכסוכים מזוינים מביאים לכדי תנאים הפוגעים באופן חמור או אפילו מונעים לגמרי מן הילדים את היכולות ליהנות ממשחק, בילוי והשתתפות בחיי תרבות ואמנות. בריונות על ידי ילדים אחרים יכולה גם היא לשמש כמכשול מרכזי. הזכויות על פי סעיף 31 יכולות להתממש רק כאשר המדינות החתומות ינקטו בכל האמצעים הדרושים בכדי להגן על ילדים מפני פגיעה כזו.

32. **סעיף 39: ילדים שחוו הזנחה, ניצול, התעללות, או כל צורה אחרת של אלימות** זכאים לעזרה בהבראה והשתלבות מחדש. באפשרותם של ילדים להעביר את החוויות והידע שלהם, כולל אלה שהינם כואבים והרסניים, באמצעות משחק או ביטוי אמנותי. הזדמנויות לממש את הזכויות על פי סעיף 31 מספקות אמצעי רב ערך שבאמצעותו הם יכולים להביע במשחק את חוויות החיים הטראומטיות או הקשות בכדי להבין את עברם ולהתמודד טוב יותר עם עתידם. הנ"ל מאפשר להם לתקשר, להבין טוב יותר את רגשותיהם ומחשבותיהם, למנוע או לפתור אתגרים פסיכולוגיים, ללמוד לנהל מערכות יחסים וקונפליקטים בתהליך טבעי של הדרכה עצמית וריפוי עצמי.

ו. יצירת ההקשר למימוש הזכויות על פי סעיף 31

גורמים לסביבה אופטימלית

33. ילדים הינם בעלי דחף ספונטני לשחק ולהשתתף בפעילויות פנאי ויחפשו הזדמנויות לעשות זאת גם בסביבות השליליות ביותר. עם זאת, יש להבטיח תנאים מסוימים, בהתאם ליכולות ההתפתחותיות של ילדים, אם נרצה שיממשו, במידה האופטימלית, את זכויותיהם על פי סעיף 31:
   - חופש מלחץ;
   - חופש מהדרה חברתית, דעות קדומות או אפליה;
   - סביבה בטוחה מפני פגיעה חברתית או אלימות;
   - סביבה חופשית מספיק מפסולת, זיהום, תנועה ומפגעים פיזיים אחרים המאפשרת לילדים לנוע בחופשיות ובבטחה בתוך השכונה שלהם;
   - אפשרות למנוחה מספקת בהתאם לגילם והתפתחותם;
   - אפשרות לשעות פנאי חופשיות ממחויבויות אחרות;

- חלל נגיש וזמן למשחק שהינו חופשי מפיקוח וניהול בידי מבוגרים;
- מרחב ואפשרות לשחק בחוץ, ללא ליווי, בסביבה פיזית מגוונת ומאתגרת, עם גישה קלה למבוגרים תומכים, בעת הצורך;
- אפשרות לאינטראקציה, ולמשחק בסביבה טבעית ולחוות את עולם בעלי החיים;
- אפשרות ליצור או לשנות מרחבים וזמנים שבו הם יכולים להשקיע בעולמות, דמיון ושפות משלהם;
- אפשרות לחקור ולהבין את המורשת התרבותית והאמנותית של הקהילה שלהם, לקחת בה חלק, ליצור ולעצב אותה;
- אפשרות להשתתפות יחד עם ילדים אחרים במשחקים, בספורט, ובפעילויות פנאי אחרות, בהדרכה, במידת צורך, של מנחים או מאמנים המוכשרים לכך;
- הכרה על ידי הורים, מורים והחברה בכלל, בערך ובלגיטימיות של הזכויות בסעיף 31.

אתגרים שיש לטפל בהם לשם מימושו של סעיף 31

34. **חוסר מודעות בדבר חשיבות המשחק והבילוי :** בחלקים רבים של העולם, משחק נתפס כזמן 'בטלה' המלווה בפעילות שאיננה יצרנית ובלי ערך. הורים, מטפלים ואנשי מנהל ציבוריים בדרך כלל נותנים עדיפות גבוהה יותר ללימודים או לעבודה שיש בה רווח כלכלי, ואילו משחק נתפס לעתים קרובות כרועש, מלוכלך, מפריע ופולשני. יתר על כן, לעתים קרובות למבוגרים חסרים הביטחון, המיומנות או ההבנה שיאפשרו להם לתמוך במשחקי הילדים ולתקשר איתם בדרך משעשעת. זכותם של ילדים לעסוק במשחק ובילוי, כמו גם החשיבות הבסיסית של אלה לרווחה, לבריאות ולהתפתחות שלהם, אינם מובנים או מוערכים כראוי. בעת שישנה הכרה בנושא, יהיה זה בדרך כלל משחק פעיל מבחינה פיזית ומשחקים תחרותיים אשר יזכו להערכה מרובה יותר מאשר, למשל, משחקי פנטזיה או משחק חברתי דרמטי. הוועדה מדגישה כי נדרשת הכרה רבה יותר של הצורות ומקומות המשחק והבילוי המועדפים על ידי ילדים בוגרים יותר. אלה תרים לעתים קרובות אחר מקומות שבהם יוכלו להיפגש עם בני גילם, ולחקור את עצמאותם המתגבשת והמעבר שלהם לבגרות, המהווים ממד חשוב של חקר המתבגר את זהותו ושייכותו.

35. **סביבות דלות ומסוכנות : מאפיינים סביבתיים, המשפיעים על הזכויות סעיף 31,** עשויים להוות גורמי הגנה כמו גם **גורמי סיכון בכל הנוגע לבריאות, ההתפתחות והבטיחות** של ילדים. בכל הקשור לילדים צעירים, מקומות המספקים הזדמנויות לחקר ויצירתיות של ילדים חייבים להיות כאלה המאפשרים שמירה ופיקוח על ידי הורים ומטפלים, לרבות בדרך של קשר עין וקול. ילדים זקוקים לגישה למקומות נקיים ממפגעים, קרובים לבתיהם, יחד עם אמצעים לקידום ניידות בטוחה ועצמאית, לפי יכולותיהם המתפתחות.

36. **רוב הילדים העניים ביותר בעולם עומדים בפני סכנות פיזיות** כגון מים מזוהמים, מערכות ביוב פתוחות, צפיפות יתר בערים, תנועה לא מבוקרת, תאורה לקויה ורחובות צפופים, תחבורה ציבורית לקויה, מחסור בשטחי משחק, שטחים ירוקים או מתקנים בטוחים, והתיישבות בלתי פורמאלית ב"סלאמס" עירוניות בסביבה מסוכנת, אלימה או רעילה. באזורים שבהם היה עימות צבאי, ילדים כלולים להיפגע גם ממוקשים ונפלים. ילדים נמצאים בסיכון גבוה במיוחד, הן בשל הסקרנות הטבעית והרצון שלהם לחקור המעלים את הסבירות לחשיפה, והן מכיוון שההשפעה של פיצוץ גדולה על ילד.

37. **מצבי סיכון לילידים :** גורמים אנושיים יכולים גם הם לחבור יחדיו לכדי יצירת סביבה ציבורית מסוכנת לילדים: רמות גבוהות של פשע ואלימות, אי שקט בקהילה וסכסוך אזרחיים אלימים, סמים ואלימות של בכנופיה, **סיכון** של חטיפה וסחר בילדים, שטחים פתוחים הנשלטים על ידי מבוגרים עוינים, ותוקפנות ואלימות מינית כלפי ילדות. גם בהמצאות

פארקים, מגרשי משחקים, מתקני ספורט וכיוצא בזה, אלה לעתים קרובות נמצאים במקומות בהם ילדים נמצאים בסיכון, **ללא השגחה וחשופים לסכנות**. הסכנות שמציבים כל הגורמים הללו מצמצמות מאד את ההזדמנויות של ילדים למשחק ובילוי בטוחים. השחיקה הגוברת של חללים מסורתיים רבים העומדים לרשות ילדים מעלה את צורך בהתערבות ממשלתית גדולה יותר בכדי להגן על הזכויות בסעיף 31.

38. **התנגדות לשימוש ילדים במרחב ציבורי:** השימוש במרחב ציבורי על ידי ילדים למשחק, בילוי ופעילויות נוספות נפגע גם הוא על ידי המסחור הגובר של שטחים ציבוריים, שאליו אין גישה לילדים. בנוסף, בחלקים רבים של העולם, **קיימת ירידה בסובלנות כלפי ילדים במרחב הציבורי**. קיומם של, למשל, עוצר על ילדים, שכונות או פארקים מגודרים, סובלנות מופחתת של רמות רעש, מגרשי משחקים עם כללים נוקשים להתנהגות מקובלת, והגבלות על גישה למרכזי קניות, תורמת **לתפיסה של ילדים כ"בעיה" ומשמש לדמוניזציה שלהם**. בני נוער, בפרט, נתפשים באופן נרחב כאיום, מיוצגים בתקשורת באופן שלילי, וישנם ניסיונות למנוע מהם משימוש בשטחים ציבוריים.

39. **להדרה של ילדים יש השלכות משמעותיות על התפתחותם כאזרחים**. חוויה משותפת של שטחים ציבוריים כוללניים על פני כל שכבות הגיל תורמת לקידום וחיזוק החברה האזרחית ומעודדת את הילדים להכיר בעצמם כאזרחים בעלי זכויות. לכן, אנו מעודדים את המדינות החתומות **לקדם דיאלוג בין דורי בכדי לעודד הכרה רבה יותר של ילדים כנושאי זכויות** ובדבר החשיבות של מערך של מקומות מגוונים בקהילה המקומית אשר יכולים לענות על צרכי הילדים למשחק ופנאי.

40. **איזון בין סיכון ובטיחות :** פחדים בנוגע לסכנות פיזיות והסכנה שבגורמים אנושיים. ילדים נחשפים בסביבה המקומית שלהם מובילים, בחלקים מסוימים של העולם, להגברת הניטור והמעקב עליהם, עם השלכות הנובעות מכך על החופש שלהם לשחק וההזדמנויות לפעילות פנאי. בנוסף, **ילדים עשויים בעצמם להוות איום על ילדים אחרים** בעת משחק ופעילויות פנאי - למשל, בריונות, התעללות בילדים צעירים על ידי ילדים בוגרים יותר, ולחץ חברתי לנטילת סיכונים ברמה גבוהה. בעוד שאסור כי ילדים יהיו חשופים לפגיעה כתוצאה מזכויותיהם בסעיף 31. מידה מסוימת של סיכון ואתגר היא חלק בלתי נפרד ממשחק ופעילויות פנאי ומרכיב הכרחי של היתרונות שלהם. **יש צורך באיזון בין, מצד אחד, מזעור סיכונים** בלתי מתקבלים על הדעת בסביבת הילדים, כגון סגירת רחובות מקומיים לתנועה, שיפור תאורת רחוב, או יצירת גבולות בטוחים למגרשי משחקים בבתי ספר, ומצד שני, ליידע, לצייד ולהעצים ילדים כך שינקטו הם באמצעי הזהירות הדרושים על מנת להגביר את בטיחותם. טובתו של הילד, ועקרונות ההקשבה לחוויות הילדים וחששותיהם, צריכים לשמש **כמתווכים** על מנת לקבוע את רמת הסיכון שהילדים יכולים לחוות.

41. **חוסר גישה לטבע :** ילדים מגיעים להבנה, **להערכה ולטיפול בעולם החי והצומח** באמצעות חשיפה אליו, באמצעות משחק עצמאי, וחקר יחד עם מבוגרים שמעבירים את הפלא שבו ואת חשיבותו. זיכרונות ילדות של משחק **ופעילות בטבע מחזקים את המשאבים להתמודדות עם מצבי לחץ, מעוררים תחושת פליאה רוחנית ומעודדים תחושת אחריות כלפי כדור הארץ**. משחק בסביבה טבעית תורם גם לזריזות, שיווי משקל, יצירתיות, שיתוף פעולה חברתי, וריכוז. חיבור לטבע דרך גינון, קציר, טקסים, וזמן להתבוננות מהווה ממד חשוב של האמנויות והמורשת של תרבויות רבות. בעולם שנעשה יותר ויותר עירוני ומופרט, גישתם של ילדים לפארקים, גנים, יערות, חופים ואזורי טבע אחרים הולכת ונשחקת. ילדים באזורים עירוניים בעלי הכנסה נמוכה הינם בעלי הסיכוי הגבוה ביותר לחוסר גישה נאותה לשטחים ירוקים.

42. **לחץ להישגים לימודיים :** זכויות סעיף 31 נשללות מילדים בחלקים רבים של העולם כתוצאה **מדגש מוגבר על הצלחה** בלימודים פורמאליים. לדוגמא:

- החינוך לגיל הרך הולך ומתמקד יותר ויותר התמקד אקדמיות ולמידה פורמאלית על חשבון ההשתתפות במשחק והשגת תוצאות התפתחות נרחבות יותר;

- לימודים ושיעורי בית מחוץ לשעות הלימודים גוזלות מזמנם של ילדים על חשבון פעילויות שנבחרות באופן חופשי;

- לוח הזמנים ותכנית הלימודים היומית חסרה לעתים קרובות את ההכרה בנחיצות של, או הקצאת זמן, למשחק, פנאי ומנוחה;

- השימוש בשיטות חינוך פורמליות או דידקטיות בכיתה אינן מנצלות את מלוא הזדמנויות ללמידה פעילה מתוך משחק;

- הקשר עם הטבע הולך ופוחת בבתי ספר רבים כאשר על הילדים להעביר זמן רב יותר בתוך בית הספר;

- הזדמנויות לפעילות אמנותית ותרבותית והעסקת מחנכים מומחים לאמנויות בתוך בית הספר, בחלק מהמדינות, הולכות ונשחקות לטובת יותר ויותר נושאים אקדמיים.

- הגבלות על סוגי המשחק שבהם ילדים יכולים לשחק בבית הספר גורמות לעיכוב האפשרויות של ילדים ליצירתיות, חקר והתפתחות חברתית.

43. **לוחות זמנים מובנים ומתוכננים יתר על המידה** : עבור ילדים רבים, זכויות סעיף 31 **נתונות במגבלות** בעקבות נטל של פעילויות המנוהלות על ידי מבוגרים כולל, למשל, ספורט כפוי, פעילויות שיקומיות לילדים עם מוגבלויות או, במיוחד עבור בנות, עבודות בית, שמאפשרות מעט מאד זמן או כלל לא עבור פעילות בהכוונה עצמית. היכן שקיימת השקעה ממשלתית, זו נוטה להתמקד בבילוי תחרותי מאורגן, **ואז חלק מהילדים נדרשים או מוכרחים לקחת חלק בארגוני נוער שלא על פי בחירתם. ילדים זכאים לפנאי שלא נקבע או לא נשלט על ידי מבוגרים. יש להם גם הזכות לזמן שבו יהיו חופשיים מכל דרישות –** זמן לעשות "שום דבר". ואכן, היעדר פעילות יכול לשמש כגירוי ליצירתיות. מיקוד של שעות הפנאי של כלל הילדים באופן צר למיזמים מתוכננים ותחרותיים עלול להזיק לרווחתם הרגשית, הקוגניטיבית והחברתית של ילדים[6].

44. **הזנחה של סעיף 31 בתוכניות התפתחותיות :** הטיפול בגיל הרך והעבודה ההתפתחותית במדינות רבות מתמקדים באופן בלעדי בנושאים של הישרדות הילדים ללא תשומת לב לשגשוגם העתידי. **לעתים קרובות** תוכניות עוסקות רק בתזונה, חיסונים וחינוך לגיל הרך. אלא שמים **דגש מועט או כלל לא על משחק, בילוי, תרבות ואמנות,** והצוות המפעיל את התוכניות לא מקבל הכשרה הולמת לטיפול בהיבטים של הצרכים ההתפתחותיים של ילדים אלה.

45. **חוסר השקעה בהזדמנויות תרבותיות ואמנותיות לילדים: הגישה של ילדים לפעילות תרבותית ואמנותית לעתים קרובות מוגבלת על ידי מגוון גורמים**, כולל חסך בתמיכה הורית, עלויות גישה, חוסר זמינות של תחבורה, התמקדות במבוגרים בהרבה תערוכות,

[6] פיס, MS, האמנה בדבר זכויות הילד, במדריך לדיווח זכויות אדם, משרד הנציב העליון לזכויות אדם, 1997

הצגות ואירועים, וכישלון לערב אותם בתוכן, בעיצוב, במיקום ובצורת ההעברה. דגש רב יותר יש צורך ביצירת מרחבים לעידוד יצירתיות. אומנויות ומקומות תרבות צריכים להגיע אל מעבר למרחבים הפיזיים שלהם לשקול כיצד התוכניות שלהם משקפות ומגיבים לחייו התרבותיים של הציבור שהם מייצגים. **ההשתתפות של הילדים באמנויות דורשת מכוונות לילד במרכז יותר**, שניהם הזמנה ובו מוצגות יצירתיות של ילדים, וגם עוסק בהם במבנה ובתוכניות. עיסוק כזה בילדות יכול לשמש כדי לעורר את האינטרסים תרבותיים לכל חיים.

46. **תפקידה ההולך וגדל של המדיה האלקטרונית : ילדים בכל העולם מבלים פרקי זמן הולכים וגדלים במשחק, פעילויות פנאי, תרבות ואמנות**, הן **כצרכנים והן כיוצרים**, תוך שימוש בפלטפורמות ומדיות דיגיטליות שונות: צפייה בטלוויזיה, העברת הודעות, רשתות חברתיות, משחקים, הודעות SMS, האזנה ויצירת מוסיקה, צפייה ויצירת סרטים, יצירת צורות אמנות חדשות ופרסום תמונות. טכנולוגיות מידע ותקשורת מתהוות יותר ויותר כממד מרכזי של המציאות היומיומית של ילדים מה שיוצר מעבר חלק וישיר מסביבת החיים הרגילה לסביבות המקוונות. פלטפורמות אלו מציעות יתרונות עצומים - חינוכיות, חברתיות ותרבותיות – ואנו מעודדים את המדינות החתומות לנקוט בכל האמצעים הדרושים בכדי להבטיח שוויון הזדמנויות לכל הילדים ליהנות מיתרונות אלו. גישה לאינטרנט ולמדיה חברתית הינן מהותיות למימוש זכויות סעיף 31 בסביבה הגלובלית.

47. עם זאת, **הוועדה מודאגת מן הכמות ההולכת וגדלה של ראיות** המצביעות על המידה שבה סביבות אלה, כמו גם פרקי הזמן שמבלים בהן, יכולות גם לתרום לסיכון פוטנציאלי משמעותי ופגיעה בילדים[7]:

- **הגישה לאינטרנט והמדיות החברתיות חושפות ילדים לבריונות ברשת, פורנוגרפיה והטרדה מינית ברשת**. ילדים רבים מגיעים ל"אינטרנט קפה", מועדוני מחשב ואולמות משחק ללא הגבלות נאותות על הגישה גישה וללא מערכות ניטור יעילות;

- **ההשתתפות ההולכת וגוברת, במיוחד בקרב בנים, במשחקי וידאו אלימים ככל הנראה קשורה עם תוקפנות**, משום שהמשחקים מעוררים פעילות ואינטראקטיביים ביותר, מתגמלים התנהגות אלימה, נוטים לשחק בהם שוב ושוב, ובכך הם מחזקים למידה שלילית, ועשויים לתרום לצמצום רגישות לכאב וסבלם של אחרים, ולהעלות את הסיכוי להתנהגות תוקפנית או מזיקה לאחרים. ההזדמנויות ההולכות וגדלות להשתתפות במשחקים מקוונים, שבהם ילדים עשויים להיחשף לרשת עולמית של משתמשים, ללא מסננים או הגנות, מהווה גם היא סיבה לדאגה.

- **חלק גדול מן המדיות השונות, ובמיוחד ערוצי הטלוויזיה אינם משקפים את השפה, הערכים התרבותיים, והיצירתיות של מגוון התרבויות הקיימות בחברה**. לא זו בלבד שצפייה חד-תרבותית שכזו מגבילה את האפשרות של כלל הילדים ליהנות מכל המגוון האפשרי של פעילות תרבותית זמינה, אלא היא עשויה כחותמת אישור לערך הנמוך יותר הניתן לתרבויות שאינן "מיינסטרים". כמו כן היא תורמת לאובדן של משחקי ילדות ושירים רבים המועברים מדור לדור ברחוב ובמגרש המשחקים.

- **התלות הגוברת בפעילות מסך נחשבת כבעלת קשר עם רמות מופחתות של פעילות גופנית בקרב ילדים, דפוסי שינה ירודים**, רמות הולכות וגוברות של השמנת יתר ומחלות נלוות אחרות.

[7] הגנה על ילדים באינטרנט: ודו"ח טכני בנושא אסטרטגיות ואתגרים גלובליים, מרכז המחקרInnocenti של UNICEF, פירנצה 2012

48. **שיווק ומסחור של משחק :** הוועדה מודאגת מכך שילדים רבים ובני משפחותיהם נחשפים לרמות הולכות וגוברות של **שיווק בלתי מפוקח על ידי יצרני צעצועים ומשחקים**. קיים לחץ לרכוש מספר גדל והולך של מוצרים אשר עלולים להזיק להתפתחותם של ילדים או עומדים בניגוד למשחק יצירתי: למשל, מוצרים המשווקים לשם קידום תוכניות טלוויזיה, **עם דמויות ועלילות מוגדרות מראש אשר מעכבות חקר ודמיון;** צעצועים אלקטרוניים המורידים את תפקיד הילד עד לרמה של משקיף פסיבי; ערכות הקובעות מראש את דפוס פעילות; צעצועים המקדמים סטריאוטיפים מגדריים מסורתיים וצרים או מקדמים מיניות מוקדמת אצל בנות; צעצועים המכילים חומרים כימיים או חלקים מסוכנים; צעצועים ומשחקי מלחמה מציאותיים. השיווק הגלובלי תורם גם להפחתת השתתפותם של ילדים בחיי התרבות והאמנות המסורתיים של הקהילה שלהם.

ז. ילדים הזקוקים **לתשומת לב מיוחדת** בכדי לממש את זכויות סעיף 31

49. **בנות:** שילוב הנטל של אחריות בבית וטיפול באחים ובמשפחה, חששות מתוך רצון להגן של חלק מן ההורים, מחסור במתקנים מתאימים, והנחות יסוד תרבותיות **מטילים מגבלות על הציפיות וההתנהגות** של בנות, ועשויים להגביל את ההזדמנויות שלהם ליהנות מזכויות סעיף 31, במיוחד בגיל ההתבגרות. בנוסף, הבחנה בין המינים בצורות של משחקי בנות ומשחקי בנים, אשר מחוזקים באופן נרחב על ידי הורים ומטפלים, התקשורת, ויצרנים מסחריים של משחקים וצעצועים, משמרים את חלוקת התפקידים המגדרית והמסורתית בחברה. ראיות מצביעות על כך שבעוד שמשחקי בנים מכינים אותם להצלחה במגוון רחב של עבודות ותפקידים אחרים בחברה המודרנית, **בניגוד גמור, משחקי בנות נוטים להפנות אותן לכיוון המרחב הפרטי של הבית והתפקידים העתידיים כרעיות ואמהות. פעמים רבות ישנו נסיון להניא נערים ונערות בגיל ההתבגרות מעיסוק בפעילויות פנאי משותפות**. יתר על כן, לבנות יש בדרך כלל שיעור נמוך יותר של השתתפות בפעילויות פיזיות ובמשחקים מאורגנים כתוצאה **מהדרה חיצונית תרבותית או הדרה עצמית**, או מחוסר גישה מתאימה. דפוס זה מעורר דאגה לאור היתרונות הפיזיים, הפסיכולוגיים, החברתיים והרוחניים המוכחים והקשורים בהשתתפות בפעילויות ספורט[8]. בהתחשב בחסמים נפוצים ומתפשטים אלה המעכבים את המימוש של זכויות סעיף 31 עבור בנות, הוועדה קוראת למדינות החתומות **לפעול למיגור הסטריאוטיפים המגדריים**, המקבעים ומחזקים דפוסים של אפליה ואי שוויון הזדמנויות.

50. **ילדים החיים בעוני :** חוסר גישה, חוסר יכולת להרשות השתתפות, שכונות מסוכנות ומוזנחות, הצורך לעבוד, ותחושה של חוסר אונים ודחיקה לשוליים כולם תורמים לאי מימוש זכויות סעיף 31 ע"י ילדים עניים. עבור רבים, הסיכונים לבריאות ולבטיחות מחוץ לבית מתווספים לסביבה ביתית שכלל אינה מספקת חלל או מרחב למשחק או בילוי. ילדים ללא הורים פגיעים במיוחד לאובדן זכויות סעיף 31. ילדים במצבי רחוב אינם נהנים מאפשרויות משחק, והם בדרך כלל מודרים באופן פעיל מפארקים ומגרשי משחקים בעיר, למרות שהם משתמשים ביצירתיות שלהם בכדי לנצל את הסביבה הבלתי פורמאלית של הרחוב ליצירת הזדמנויות למשחק. על הרשויות המקומיות להכיר בחשיבות של מתחמים אלה למימושן של זכויות סעיף 31 עבור ילדים החיים בעוני, ולפתוח עימם בדיאלוג בנוגע ליוזמות שיטור, תכנון ופיתוח. יש צורך בנקיטת פעולה על מנת להבטיח שהגישה כמו גם ההזדמנויות לפעילות תרבותית ואמנותית קיימת עבור כל הילדים, כמו גם שוויון הזדמנויות למשחק ובילוי.

[8] אמנת אונסק"ו הבינלאומית לחינוך גופני ולספורט, 1978

51. **ילדים עם מוגבלויות:** ישנם מחסומים מרובים הפוגעים בגישה לזכויות סעיף 31 ע"י ילדים עם מוגבלויות: הדרה מבית הספר, זירות חברתיות ובלתי פורמליות בהן נוצרות חברויות, ובהן מתקיימים משחק ופעילויות פנאי; בידוד בתוך הבית; גישות תרבותיות וסטריאוטיפים שליליים הגורמים לעוינות ולדחייה של ילדים עם מוגבלויות; חוסר נגישות פיזית של, בין היתר, שטחים ציבוריים, פארקים, מגרשי משחקים וציוד, בתי קולנוע, תיאטראות, אולמות קונצרטים, ומתקנים וזירות ספורט; מדיניות המונעת מהם גישה לאתרי ספורט או תרבות בטוענה של בטיחות; מחסומי תקשורת וכישלון לספק תרגום-מתווך וטכנולוגיה אדפטיבית; וחוסר בתחבורה נגישה. ילדים עם מוגבלויות עשויים להיות מודרים גם אם לא נעשית השקעה בכדי להנגיש רדיו, טלוויזיה, מחשבים ומחשבי לוח, לרבות באמצעות השימוש בטכנולוגיות מסייעות. בהקשר זה, הוועדה מקבלת בברכה את סעיף 30 לאמנה בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות המדגישה את החובה של המדינות החתומות לוודא שיש לילדים בעלי מוגבלויות גישה שווה לילדים אחרים להשתתפות בפעילויות משחק, פנאי, ספורט ובילוי, כולל במערכת החינוך הקונבנציונאלית. יש צורך בצעדים פרואקטיביים להסרת המחסומים וקידום הנגישות והזמינות של הזדמנויות כוללניות להשתתפות בכל הפעילויות הללו[9].

52. **ילדים במוסדות:** ילדים רבים מבלים חלק מילדותם או כולה במוסדות, כולל, בין היתר, בתי מגורים ובתי ספר, בתי חולים, מרכזי מעצר, בתי מעצר, ומרכזי פליטים, שבהם הזדמנויות למשחק, בילוי והשתתפות בחיי תרבות ואמנות עשויים להיות מוגבלים או מנועים לגמרי. הוועדה מדגישה כי על המדינות החתומות לפעול להוצאתם של ילדים ממוסדות, אבל עד שנגיע ליעד זה, עליהן לנקוט בצעדים בכדי להבטיח שכל המוסדות כנ"ל יבטיחו מתחמים כמו גם הזדמנויות לילדים לתקשר עם בני גילם בקהילה, לשחק, ולהשתתף במשחקים, פעילות גופנית, תרבות ואמנותי. על אמצעים שכאלה להיות נטולי מוגבלות או פעילויות חובה: ילדים זקוקים לסביבה בטוחה ומעוררת בכדי לעסוק במשחק ובילוי חופשיים. בכל מקום אפשרי, **יש להעניק לילדים הזדמנויות אלה בתוך הקהילות המקומיות. במוסדות שבהם ילדים חיים תקופות משמעותיות של זמן, הם גם זקוקים לספרות מתאימה, כתבי עת, וגישה לאינטרנט,** כמו גם תמיכה כדי לאפשר להם לעשות שימוש בנ"ל. יש צורך בזמינות של זמן, מקום מתאים, משאבים הולמים ציוד, צוות מיומן ובעל מוטיבציה ומתן תקציבים ייעודיים בכדי ליצור סביבות הכרחיות המבטיחות לכל ילד המתגורר במוסד, כי זכויותיו מסעיף 31 תבואנה לידי ביטוי.

53. **ילדים מקהילות ילידים ומיעוט: אפליה אתנית, דתית, גזעית או על רקע מעמד עשויה למנוע מילדים מלממש את זכויות סעיף 31.** הפחד מעוינות, מדיניות הטמעה, דחייה, אלימות ואפליה עלול לגרום למחסומים המונעים הנאה מן המנהגים, הטקסים התרבותיים והחגיגות של ילדים בני מיעוטים, כמו גם השתתפות בספורט, משחקים, פעילויות תרבות, ומשחק ובילוי, לצד ילדים אחרים. על המדינות החתומות חלה החובה להכיר, להגן ולכבד את זכותן של קבוצות מיעוט לקחת חלק בחיי התרבות והפנאי של החברה, כמו גם לשמר, לקדם ולפתח את חיי התרבות שלהם[10]. עם זאת, לילדים בני מיעוטים יש גם הזכות לחוות ולחקור תרבויות מעבר לגבולות המסורות של משפחתם. על תוכניות תרבותיות ואמנותיות להיות מבוססות על הכללה, השתתפות ואי אפליה.

54. **ילדים במצבים של סכסוך, אסונות הומניטריים ואסונות טבע:** לזכויות סעיף 31 ניתנת בדרך כלל עדיפות נמוכה יותר במצבים של סכסוך או אסון מאשר אספקת מזון, מחסה ותרופות. עם זאת, במצבים אלה, **הזדמנויות למשחק, בילוי ופעילות תרבותית עשויות**

[9] הוועדה לזכויות הילד, הערה כללית, מס' 9 זכויותיהם של ילדים עם מוגבלויות, CRC/C/GC/9, ספטמבר 2006
[10] הצהרת האו"ם בדבר זכויותיהם של בני מיעוטים, 61/295 2007

להיות בעלות תפקיד טיפולי ושיקומי משמעותי לילדים בעוזרם לשחזר תחושה של יציבות ושמחה אחרי חוויה של אובדן, עקירה ממקום מגורים וטראומה. ילדי פליטים, ואלה שחוו, למשל, שכול, אלימות, התעללות או ניצול יכולים להיעזר במשחק, מוסיקה, שירה, או דרמה בכדי להתגבר על כאב רגשי, **להחזיר את השליטה על חייהם, לשחזר את תחושת הזהות, לתת משמעות למה שקרה להם, ולחוות כיף והנאה**. השתתפות במפעלי תרבות או אמנות, כמו גם משחק ובילוי, מציעה לילדים הזדמנות לעסוק בחוויה משותפת, לבנות מחדש את תחושת הערך האישי והערך העצמי, לחקור את היצירתיות שלהם, ולהשיג תחושת קשר ושייכת. **סביבות ייעודיות למשחק מספקות הזדמנויות לזיהוי ילדים הסובלים מן ההשפעה המזיקה של סכסוך מזוין**.

ח. חובות המדינות החתומות

55. סעיף 31 מטיל חובה על המדינות החתומות להבטיח כי הזכויות שהוא מגלם תיושמנה עבור כל ילד ללא אפליה, וכמו בכל זכויות אחרות, מטיל שלושה סוגים של חובה:

(1) החובה **לכבד** מחייבת את המדינות החתומות להימנע מהתערבות, במישרין או בעקיפין, בהנאה מזכויות סעיף 31;

(2) החובה **להגן** מחייבת את המדינות החתומות לנקוט בצעדים בכדי למנוע מצדדים שלישיים מלהתערב בהנאה מזכויות סעיף 31;

(3) החובה **להוציא לפועל** את ההחלטות הדורשת מן המדינות החתומות לנקוט בצעדי חקיקה, מנהל, משפט, תקציב, קידום ואחרים במטרה **לאפשר הנאה מלאה מזכויות סעיף 31** על ידי ביצוע פעולות שיביאו לזמינות של כל השירותים, התנאים וההזדמנויות.

56. בעוד האמנה מדברת על 'מימוש הדרגתי" של זכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, ומזהה את הבעיות הנובעות ממשאבים מוגבלים, היא מטילה על המדינות החתומות את החובה הספציפית והמתמשכת, גם כאשר המשאבים אינם מספיקים, "לשאוף להבטחת ההנאה הרחבה ביותר האפשרית של הזכויות הרלוונטיות בנסיבות העניין[11]". לא תתאפשר נקיטת אמצעים רגרסיביים ביחס לזכויות סעיף 31. בכל מקרה של נקיטה מכוונת של אמצעי שכזה, על המדינה תוטל החובה להוכיח שהיא ביצעה שיקול מקיף של כל החלופות, כולל מתן משקל ראוי לדעות הילדים בנושא, וכי ההחלטה הייתה מוצדקת בהתחשב בזכויות האחרות באמנה.

57. החובה לכבד את הזכויות כוללת **נקיטת אמצעים ספציפיים המכוונים למימוש זכותו של כל ילד, באופן אישי, או בשיתוף עם אחרים, ליהנות מזכויות סעיף 31,** ובכלל זה:

(1) **תמיכה למטפלים**: יש לספק הדרכה, תמיכה וסיוע בנושא זכויות סעיף 31 להורים ולמטפלים אחרים בהתאם לסעיף 18 (2). הדרכה שכזו עשויה לכלול הדרכה מעשית, למשל, לגבי כיצד: להקשיב לילדים בעת משחק; ליצור סביבות המאפשרות משחק לילדים; לאפשר לילדים לשחק באופן חופשי; ולשחק עם ילדים. ההדרכה יכולה גם להתייחס לחשיבות של עידוד יצירתיות ומיומנות; איזון בין בטיחות

[11] הערה כללית מס' 5 HRI/GEN/1/גרסה 6 סעיף 11, עמוד 16

וחקירה; והערך ההתפתחותי הן של משחק והן של חשיפה מודרכת לפעילות תרבותית, אמנותית ופנאי.

(2) **העלאת מודעות** : יש צורך בהשקעה באמצעים בכדי לקרוא תיגר על עמדות תרבותיות נרחבות אשר מעניקות חשיבות פחותה לזכויות סעיף 31. על המדינות החתומות להשקיע ב:

- ***מודעות ציבורית הן לזכות, כמו גם למשמעות של משחק**, בילוי, מנוחה, פנאי והשתתפות בפעילויות תרבותיות ואמנותיות לנערים ולנערות בכל הגילאים* בתרומתם להנאה מהילדות, קידום ההתפתחות האופטימלית של הילד ויצירת סביבות למידה חיוביות;
- **צעדים ציבוריים מוגברים** היוצאים כנגד גישות שליליות להענקת זכויות הילד/ה , המובילות **להגבלות על ההזדמנויות** להנאה מזכויות סעיף 31. בפרט, **יש ליצור הזדמנויות לילדים לייצג את עצמם בתקשורת**.

58. **החובה להגן על זכויות** דורשת מן המדינות החתומות לנקוט בפעולות בכדי למנוע מצדדים שלישיים מלהתערב או מלהגביל את הזכויות הגלומות בסעיף 31. בהתאם לכך, המדינות החתומות מחויבות לנקוט באמצעים הבאים:

(1) **אי אפליה** : נדרשת חקיקה על מנת להבטיח גישה לכל ילד, ללא אפליה על רקע כלשהו, לכל סביבות הפנאי, התרבות והאמנות, כולל שטחים ציבוריים ופרטיים, מרחב טבעי, פארקים, מגרשי משחקים, אולמות ספורט, מוזיאונים, בתי קולנוע, ספריות, תיאטראות, וכן לפעילויות, שירותי תרבות ואירועים.

(2) **רגולציה של גורמים שאינם ממשלתיים** : יש לערוך חקיקה, תקנות והנחיות, יחד עם ההקצאה התקציבית הנדרשת, ומנגנונים יעילים לפיקוח ואכיפה, בכדי להבטיח שכל פרטי החברה האזרחית, ובכלל זה המגזר העסקי, פועלים בקנה אחד עם הוראות סעיף 31, כולל, בין היתר:

- **הגנה תעסוקתית לכלל הילדים המבטיחה מגבלות מתאימות על האופי**, השעות וימי העבודה, זמני מנוחה ומתקנים לבילוי ופנאי, בהתאם ליכולות ההתפתחותיות שלהם. בנוסף, אנו מעודדים את המדינות החתומות לאשרר וליישם את אמנות ארגון העבודה הבינלאומי 79, 90, 138 ו-182[12].

- **קביעת סטנדרטים של בטיחות ונגישות לכל מתקני המשחקים והפנאי**, צעצועים, וציוד משחק;

- **החובה לשלב הוראות והזדמנות למימושן של זכויות סעיף 31** בכל הצעת פיתוח עירונית ופריפריאלית;

- **הגנה מפני חומר תרבותי, אמנותי או של פנאי אשר עשוי להיות פוגעני** לרווחת ילדים, כולל מערכות הגנה וסיווג המסדירות שידורי תקשורת וקולנוע, תוך לקיחה בחשבון של הוראות סעיף 13, חופש הביטוי וסעיף 18, אחריות הורית.

[12] אמנת ארגון העבודה הבינלאומי בנושא עבודת לילה של צעירים (מקצועות שאינם תעשייתיים), 1946 (מס' 79); אמנת ארגון העבודה הבינלאומי בנושא עבודת לילה של צעירים (תעשיה), 1948 (מס' 90); אמנת ארגון העבודה הבינלאומי בנושא הצורות הגרועות ביותר של עבודת ילדים (מס' 182)

- הוועדה גם מאמינה כי יש צורך ל**תקן תקנות האוסרות על ייצור של משחקים וצעצועי מלחמה** מציאותיים לילדים.

(3) **הגנה על ילדים מפני פגיעה** : יש לערוך ולאכוף מדיניות, נהלים, אתיקה מקצועית, קודים וסטנדרטים להגנת הילד לכל אנשי המקצוע העובדים עם ילדים בתחומים של משחק, בילוי, ספורט, תרבות ואומנות. כמו כן, יש להכיר בצורך בהגנה על ילדים מפני נזק פוטנציאלי שייגרם להם על ידי ילדים אחרים בבואם לממש את זכויותיהם מסעיף 31[13].

(4) **הגנה מקוונת** : יש לנקוט בצעדים לקידום גישה ונגישות מקוונת, כמו גם בטיחות לילדים, ובכלל זה פעולות בכדי להעצים ולחנך את הילדים כך שיוכלו לפעול בצורה בטוחה באינטרנט, להפוך לאזרחים בטוחים ואחראים בסביבות דיגיטליות, ולדווח על התעללות או פעילות בלתי הולמת כאשר הם נתקלים בה. צעדים נדרשים גם: להפחית בפטורים מעונש של מבוגרים פוגעניים בדרך של חקיקה ושיתוף פעולה בינלאומי; להגביל את הגישה לרשתות ומשחקים בעלי אופי פוגעני או המוגדרים למבוגרים בלבד; לשפר את הקניית הידע להורים, מורים וקובעי מדיניות לשם העלאת המודעות לנזק הפוטנציאלי הקשור במשחקים אלימים; ולפתח אסטרטגיות לקידום אלטרנטיבות בטוחות ואטרקטיביות לילדים.

(5) **בטיחות באזורים שלאחר סכסוך מזויין** : על המדינות לנקוט בצעדים בכדי להשיב לקדמותם ולהגן על זכויות סעיף 31 באזורים שלאחר סכסוך מזויין או אסון, כולל, בין היתר:

- עידוד משחק וביטוי יצירתי על מנת לקדם חוסן וריפוי פסיכולוגי;
- יצירה או השבה לקדמותם של מרחבים בטוחים, כולל בתי ספר, שבהם ילדים יכולים להשתתף במשחק ובילוי כחלק מהנורמליזציה של חייהם;
- באזורים שבם מוקשים מהווים איום על שלומם של ילדים, יש להשקיע בהבטחת סילוקם של מוקשים ופצצות מצרר מכל האזורים שבהם הונחו[14];

(6) **שיווק ותקשורת:** על המדינות החתומות ליזום פעולות ל:

- בחינה מחדש של מדיניות הנוגעת לשיווק של צעצועים ומשחקים לילדים, לרבות בדרך של תוכניות הטלוויזיה לילדים ופרסומות ישירות, עם התייחסות מיוחדת לצעצועים המקדמים אלימות, הצגה של בנות או בנים בדרך מינית, וחיזוק סטריאוטיפים מגדריים והנוגעים לנכות;
- להגביל את החשיפה לפרסום בשעות צפיית שיא לילדים;

(7) **תלונות** : **יש להעמיד לרשותם של ילדים מנגנונים עצמאיים, יעילים, בטוחים** ונגישים לשם הגשת תלונות ובקשת סעד במקרה של פגיעה בזכויותיהם תחת סעיף

[13] הוועדה לזכויות הילד, הערה כללית מס' 13, זכות הילד לחופש מכל צורה של אלימות, CRC/C/GC/13, אפריל 2011

[14] פרוטוקול על שרידי חומרי נפץ ממלחמה (הפרוטוקול V לאמנה משנת 1980), 28 בנובמבר 2003

31[15]. על הילדים להיות מודעים הן למי ניתן לפנות בכדי להתלונן ולאופן שבו ניתן לעשות כן. אנו מעודדים את המדינות לחתום ולאשרר את הפרוטוקול האופציונאלי לאמנה בדבר זכויות הילד באמצעות נוהל תקשורת (OPIC), אשר יאפשר לילדים להגיש תלונות על פגיעה באופן פרטני.

59. החובה *למימוש* זכויות דורשת מן המדינות החתומות לאמץ מגוון רחב של אמצעים על מנת **להבטיח את מימושן של כל זכויות סעיף 31. בהתאם לסעיף 12**, כל האמצעים כאמור, הן ברמה ארצית והן המקומית, כולל תכנון, עיצוב, פיתוח, יישום וניטור, יינקטו ויפותחו בשיתוף עם הילדים עצמם, כמו גם ארגונים לא ממשלתיים וארגונים קהילתיים, באמצעות, לדוגמא, מועדוני ועמותות ילדים, וקבוצות אמנויות וספורט קהילתיות, ארגונים יציגים של ילדים ומבוגרים עם מוגבלויות, נציגים מקהילות מיעוט, וארגוני משחק[16]. בפרט, יש לשקול את הדברים להלן:

(1) **חקיקה ותכנון:** הוועדה ממליצה בחום למדינות החתומות לשקול חקיקה לשם עיגון זכויות הילד תחת סעיף 31, יחד עם לוח זמנים לביצוע. חקיקה כזו צריכה להתייחס לעיקרון הדיות: לפיו יש לתת לכל הילדים די זמן ומרחב למימוש זכויות אלו. כמו כן יש לשקול פיתוח תכנית, מדיניות או מסגרת ייעודית עבור סעיף 31, או סיפוחה לתכנית לאומית כוללת של פעולה ליישומה של האמנה. על תכנית כזו להתייחס להשלכות של סעיף 31 על נערים ונערות, בכל קבוצות הגיל, כמו גם על ילדים בקבוצות וקהילות שוליים. עליה גם להכיר בכך שיצירת זמן ומרחב לפעילות מכוונת עצמית של ילדים הינה חשובה כמו מתן שירותים והזדמנויות לפעילויות מאורגנות.

(2) **איסוף נתונים ומחקר :** יש לפתח אינדיקטורים לעמידה, כמו גם מנגנונים לניטור והערכה של יישום על מנת **להבטיח אחריות כלפי הילדים במילוי חובות המדינה** לפי סעיף 31. על המדינות החתומות לאסוף נתונים המבוססים על אוכלוסייה, מאופיינים לפי גיל, מין, מוצא אתני ונכות, לשם קבלת הבנה של ההיקף ואופי ההשתתפות של ילדים במשחק, בילוי וחיי תרבות ואמנות. מידע כזה צריך להיות בשימוש בכל תהליך תכנון, ולספק בסיס למדידת התקדמות ביישום. יש צורך לחקור גם את חיי היומיום של ילדים ומטפליהם, ואת ההשפעה של תנאי הדיור והשכונה, על מנת להבין כיצד הם עושים שימוש בסביבות מקומיות, המחסומים בהם הם נתקלים בבואם ליהנות מזכויותיהם תחת סעיף 31, הגישות שהם מאמצים על מנת להתגבר על מחסומים אלה והפעולות הדרושות להשגת מימוש נרחב יותר של זכויות אלה. על מחקר כזה לערב את הילדים עצמם באופן פעיל, כולל ילדים מהקהילות השוליים החלשות ביותר.

(3) **שיתוף פעולה בין מחלקתי בממשל לאומי ועירוני:** תכנון משחק, בילוי, ופעילויות תרבות ואמנות דורש גישה מקיפה ורחבה הכוללת שיתוף פעולה חוצה מחלקות, ואחריות הרשויות הלאומיות, האזוריות והעירוניות. מחלקות רלוונטיות כוללות לא רק את אלה העוסקות באופן ישיר בילדים, כגון בריאות, חינוך, שירותים חברתיים, הגנה על ילדים, תרבות, בידור וספורט, אלא גם את אלה העוסקות במים ותברואה, דיור, פארקים, תחבורה, איכות סביבה ותכנון עירוני, אשר להם השפעה משמעותית על יצירת הסביבה שבה ילדים יכולים לממש את זכויותיהם תחת סעיף 31.

[15] הערה כללית מס' 2, תפקידם של מוסדות לאומיים עצמאיים לזכויות אדם בקידום והגנה על זכויות הילד, CRC/GC/2002/2, 15 בנובמבר 2002

[16] הוועדה לזכויות הילד, הערה כללית מס' 12, זכות הילד להישמע, CRC/CGC/12, יולי 2009

(4) **תקציבים :** יש להקצות את התקציבים לתרבות ואמנות עבור הילדים.
יש להבטיח כי ההקצאה לילדים עבור תרבות, אמנות, פעילויות ספורט, פנאי ומשחק היא כוללנית **ובהתאם לחלקם באוכלוסייה בכללותה** ומחולקת עבור ילדים בכל הגילאים בכל מצבי החיים שלהם, לדוגמא: תמיכה תקציבית להפקה והפצה של ספרים, כתבי עת, ועיתונים לילדים; אמצעי ביטוי אמנותיים שונים, פורמליים ובלתי פורמליים, לילדים; ציוד, בניינים, ושטחים ציבוריים נגישים; משאבים עבור מתקנים כגון מועדוני ספורט או מרכזי נוער.
יש לשקול את עלות הצעדים הנדרשים על מנת להבטיח גישה לילדי שוליים, לרבות החובה לספק תאימות סבירה על מנת להבטיח שוויון גישה לילדים עם מוגבלויות.

(5) **עיצוב אוניברסלי**[17]**:** ההשקעה בעיצוב מבנים הינה הכרחית בכל הקשור גם לציוד, מתקנים ושירותי משחק, פנאי, תרבות, אמנויות וספורט, בהתאם להתחייבויות **לקידום כולל ולהגנה על ילדים עם מוגבלויות מאפליה**. על המדינות החתומות להעסיק גורמים שאינם ממשלתיים בכדי להבטיח למשל, **כניסות נגישות** למבנים בהם יש פעילות פנאי, תרבות ואמנות לשימוש על ידי ילדים המתניידים בכיסא גלגלים ועיצוב ייחודי לסביבות משחק כולל אלו את מוסדות הלימוד.

(6) **תכנון עירוני :** על רשויות מקומיות לבחון בניית מתקני משחקים ופנאי כך שיובטח בהם **שוויון בגישה לכל קבוצות הילדים**, לרבות בדרך של תסקירי השפעה על ילדים. בהתאם להתחייבויות על פי סעיף 31, **תכנון ציבורי חייב להציב בראש סדר העדיפויות יצירת סביבה המקדמת את רווחתם של ילדים**. על מנת ליצור **סביבות עירוניות ופריפריאליות ידידותיות לילדים** יש צורך לשקול, **בין היתר**:

- **זמינות ונגישות לפארקים**, מרכזים קהילתיים, מרכזי ספורט ומגרשי משחקים כוללניים, בטוחים ונגישים לכל הילדים;
- **יצירה של סביבת חיים בטוחה למשחק חופשי**, כולל עיצוב של מתחמים למשחק, הולכי רגל ורוכבי אופניים;
- **אמצעי בטיחות ציבוריים** על מנת להגן על מתחמי משחק ובילוי מפני יחידים או קבוצות המאיימים על בטיחות הילדים;
- **יצירת גישה לשטחים ירוקים מטופחים**, מרחבים גדולים ופתוחים וטבע באמצעות תחבורה בטוחה, זולה ונגישה, למטרת משחק ובילוי;
- **אמצעים הנוגעים לתנועה בכבישים, ובכלל זה הגבלת מהירות, רמות זיהום, מעברים לילדי בית הספר**, רמזורים, ואמצעים מרגיעים על מנת להבטיח את זכויותיהם של ילדים לשחק בצורה בטוחה בתוך הקהילות המקומיות שלהם;
- **הקמה וארגון של מועדונים, מתקני ספורט, משחקים** מאורגנים ופעילויות עבור בנים ובנות בכל הגילאים ומכל הקהילות;

[17] המונח "עיצוב אוניברסלי" נטבע על ידי רונלד מייס כדי לתאר את הרעיון של עיצוב כל המוצרים והסביבה הבנויה כך שיהיו אסתטיים ושימושיים במידה הרבה ביותר האפשרית עבור כולם, ללא קשר לגיל, יכולות, או מעמדם בחיים; ראה גם סעיף 4(1)(ו), חובות כלליים באמנה בדבר **זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות**

- **פעילויות תרבות** ייעודיות ובמחיר בר השגה עבור ילדים בכל הגילאים, ומכל הקהילות, כולל תיאטרון, מחול, מוסיקה, תערוכות אמנות, ספריות, קולנוע. על פעילות שכזו לכלול הזדמנויות לילדים לייצר וליצור את הביטויים התרבותיים שלהם, כמו גם **לחשוף אותם לפעילויות המאורגנות על ידי מבוגרים עבור ילדים;**

- מחוייבות של כל מדיניות, תוכניות ומוסדות התרבות, כדי **להבטיח את נגישותם ואת הרלוונטיות שלהם עבור כלל הילדים**, ועל מנת להבטיח כי **הם לוקחים בחשבון את הצרכים והשאיפות של ילדים**, ותומכים בפרקטיקות התרבותיות המתחדשות.

(7) בתי ספר: על סביבות חינוכיות למלא תפקיד מרכזי במילוי החובות לפי סעיף 31:

- **הסביבה הפיסית:** על המדינות החתומות לשאוף להבטחת: חללים פנימיים וחיצוניים נאותים **לקידום משחק, ספורט ודרמה במהלך וסביב יום הלימודים**; קידום אקטיבי של הזדמנויות שוות למשחק עבור בנים ובנות גם יחד; מתקני תברואה נאותים; מגרשי משחקים, מתחמי משחק וציוד אשר הינם בטוחים ונבדקים כראוי ובאופן קבוע; מגרשי משחקים עם גידור ראוי; ציוד ושטחים המיועדים לאפשר לכל הילדים להשתתף באופן שווה, **כולל ילדים עם מוגבלויות; מתחמי משחק המאפשרים הזדמנויות לכל צורה של משחק**; מיקום ועיצוב של מתחמי משחק, עם ה**גנה נאותה ומעורבות ילדים בעיצוב ופיתוח**.

- **מבנה היום** : על הוראות חוק להבטיח זמן מספיק במהלך היום, ובכלל זה **קביעת כמות מוצעת של שיעורי בית, על מנת להבטיח שתהיה לילדים הזדמנות מספקת למנוחה כמו גם למשחק**, בהתאם לגילם ולצרכיהם ההתפתחותיים.

- **תכנית הלימודים של בית הספר:** בהתאם להתחייבויות לפי סעיף 29, מטרות החינוך, חייבים להיות זמנים קבועים ב**תוך תכנית הלימודים בבית הספר** לטובת הילדים כל **שילמדו, ישתתפו וייצרו פעילות תרבותית ואמנותית, לרבות מוסיקה, דרמה, ספרות , שירה, ואמנות, כמו גם ספורט ומשחקים**[18].

- **פדגוגיה חינוכית :** על סביבות הלמידה להיות רלוונטיות, אקטיביות ומעודדות השתתפות, במיוחד **בשנים הראשונות להיות הילד/ה במוסד החינוכי**, פעילויות וצורות המגוונות בתקשורת מתוך משחק.

(8) **הדרכה ובניית יכולת : על כל אנשי המקצוע העובדים עם או עבור ילדים, או אשר עיסוקם משפיע על ילדים** (פקידי ממשלה, אנשי חינוך, אנשי רפואה, עובדים סוציאליים, מטפלים, מתכננים ואדריכלים, וכו') **לעבור הכשרה שיטתית ומתמשכת בנושא זכויות האדם של ילדים**, לרבות הזכויות הגלומות בסעיף 31. על הכשרה כזו לספק **הנחיות כיצד ליצור ולקיים סביבה** שבה ניתן לממש את זכויות סעיף 31 בצורה היעילה ביותר עבור כלל הילדים.

[18] הועדה לזכויות הילד, הערה כללית מס' 1, מטרות החינוך, סעיף 29(1) CRC/C/2001/1

60. **שיתוף פעולה בינלאומי :** הוועדה מעודדת **שיתוף פעולה בינלאומי** במימוש הזכויות שבסעיף 31 באמצעות **מעורבות פעילה של סוכנויות האו"ם ובכלל זה:** יוניסף, אונסק"ו, נציבות האו"ם לפליטים, UN Habitat, UNEP, UNDP, UNOSDP וארגון הבריאות העולמי, כמו גם ארגונים לא ממשלתיים בינלאומיים, לאומיים ומקומיים.

ט. הפצה

61. הועדה ממליצה למדינות החתומות להפיץ את הנחיות אלו באופן נרחב בין גופים ממשלתיים ומנהליים, הורים, מטפלים אחרים, ילדים, ארגונים מקצועיים, קהילות והחברה האזרחית בכללותה. יש לעשות שימוש בכל ערוצי ההפצה, כוללים חומרים מודפסים, האינטרנט ואמצעי התקשורת של הילדים עצמם. לצורך כך יש לתרגם את ההערה לשפות רלוונטיות, כולל שפת הסימנים, ברייל ופורמטים קלים לקריאה לילדים עם מוגבלויות. הדבר גם דורש עריכת גרסאות מתאימות מבחינה תרבותית וידידותיות לילדים.

62. המדינות החתומות מוזמנות לדווח באופן מלא לוועדה לזכויות הילד בנוגע לאמצעים שנקטו כדי לעודד את יישומו המלא של סעיף 31 עבור כלל הילדים.